

Redovisning av åtgärdsprogram
för öppna, kalkrika hållmarker i
Dalsland,
2013 – 2017

Rapporten har upprättats av
Stefan Husar, Länsstyrelsen Västra Götalands län

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljö kvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar även till att uppnå Aichimål 12 inom Konventionen för biologisk mångfald som handlar om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus och mål 15, delmål 15.5 i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald och senast 2020 skydda och förebygga utrotning av hotade arter.

Åtgärdsprogrammet för öppna, kalkrika hällmarker i Dalsland 2013 – 2017 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Västra Götalands län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Innehåll

FÖRORD	2
INNEHÅLL	3
SAMMANFATTNING	4
BAKGRUND	5
VISION OCH MÅL	6
Vision	6
Långsiktigt mål	6
Kortsiktigt mål	6
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	7
Dialog och samverkan	7
Aktiva åtgärder i fält	9
Datainsamling och analyser	9
Kostnad av genomförda åtgärder	10
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	11
SLUTSATSER	13
Rekommendationer	14
PUBLIKATIONSLISTA	15
Bilaga 1. Förslag till uppdaterad åtgärdstabell	16

Sammanfattning

De öppna, kalkrika hällmarkerna och dess artrika miljöer i Dalsland hotas kontinuerligt av pågående igenväxning och många av dessa områden är dessutom oskyddade. Åtgärdsprogrammet fyller därför en viktig funktion som möjliggör åtgärder, informationsspridning och kunskapsinsamling. Under programperioden 2013–2017 har punktvisa habitatsförbättrande insatser gjorts samt en inventering av områden med lämpliga habitat och uppföljning på lokaler med klottegellav *Psora globifera* (EN), en för habitatet särskilt viktig art.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län föreslår att åtgärdsprogrammet förlängs med uppdaterad åtgärdstabell. Det fortsatta fokuset bör vara på skötselåtgärder och uppföljning, framförallt på lokaler som är oskyddade.

Bakgrund

Det som gör de dalsländska, kalkrika bergarterna så speciella jämfört med andra liknande bergarter i Sverige, är en rikare mineralsammansättning genom blandningen av lerskiffer och ren kalksten samt det mildare och fuktigare klimatet. Kalklerskiffern i hällmarkerna har bildats genom sedimentation av kalciumkarbonatiska partiklar. Ibland är karbonathalten så hög att lager av ren kalksten har bildats. Detta tillsammans med den lättvittrade kalklerskiffern ger förutsättningar för en grupp av hotade arter som inte återfinns i övriga Sverige. De dalsländska förhållandena gynnar en lång rad sällsynta eller rödlistade arter som t ex hårrosettmossa *Riccia ciliata* (VU), hällebräcka *Saxifraga osloensis* (VU) och en särskilt viktig art för detta program – klottegellav *Psora globifera* (EN).

Livsmiljön gynnas av slitage och störningar, t ex beteshävd, slåtter och tramp. Störningarna blottar jorden och bildar grogrund för frön från kärlväxter samt sporer från mossor och lavar. I samband med att naturliga störningar som hävdgynnande regimer blir alltmer sällsynta, hotas naturtypens växt- och djurliv av igenväxning.

Åtgärdsprogrammet har löpt mellan åren 2013 till 2017 och därefter förlängts till 2018. Programmet har föregåtts av en tidigare programperiod mellan åren 2007 – 2011.

Västra Götalands län är enda län som är berört av detta åtgärdsprogram.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet öppna, kalkrika hållmarker i Dalsland 2013–2017 lyder:

Vision

Det är svårt att ens ge en grov uppskattning av hur mycket av Dalslands kalkrika lerskifferhållmarker (i gynnsam bevarandestatus) som behövs, för att de krävande arter, främst bland lavar och mossor, som har sin huvudsakliga svenska utbredning på dessa marker, ska ha så gynnsam utveckling att de kan öka och vandra ut från rödlistorna. I dagsläget finns några få hektar av hävdade kalklerskiffermarker med tunt jordtäckte och ytterligare ett tiotal hektar utmed sjöstränder. En grov uppskattning är att arealen åtminstone behöver tiodubblas innan, en från biologisk mångfaldssynpunkt, acceptabel nivå uppnås. Med en tiodubbling av arealen, och en adekvat skötsel, kan kanske det biologiska innehållet säkerställas på lång sikt (generationsperspektivet). Klottegellaven verkar inte ha någon minskande population sett över en 10-årsperiod tillbaka i tiden, men igenväxningen hotar kontinuerligt, och försvinner en population är det svårt att tro att den kan komma tillbaka, åtminstone spontant.

Långsiktigt mål

- Arealen av öppna dalsländska kalkrika hållmarker i gynnsam bevarandestatus uppgår till minst 100 hektar 2020.
- Totalt finns öppna kalkhållmarker (>1 ha /st) i minst 20 olika områden i Dalsland, år 2020.
- Antalet manuellt röjda småbiotoper med kalkgynnat växt- och djurliv, utöver förekomsterna med klottegellav, uppgår till ytterligare minst 50 stycken (ej arealangivet) år 2020.
- Antalet lokaler för klottegellav *Psora globifera* och rödlistade rosett-mossor *Riccia* spp. är minst 25 stycken år 2020. Miljöerna skall vara röjda och ha en god bevarandestatus.
- Antalet individer av klottegellav *Psora globifera* är också ökande 2020 jämfört med 2012. Den ökande trenden beror på att nya lokaler identifierats och/eller att restaureringar lett till en ökning av antalet värdefulla förekomster av de arter som hör till habitatet.
- Populationerna på alla kända lokaler har en gynnsam utveckling 2020.

Kortsiktigt mål

- Arealen av dalsländska öppna kalkhållmarker uppgår till minst 50 hektar 2017. Idag finns uppskattningsvis ca 10–20 ha.
- Totalt finns öppna kalkhållmarker (> 1 ha/lokal) i minst 10 olika områden i Dalsland, år 2017. Idag uppskattas det finnas ca 5 lokaler med mer än 1 ha.
- Antalet lokaler för klottegellav *Psora globifera* och rödlistade rosett-mossor *Riccia* spp. är minst 20 stycken år 2017.

Genomförda åtgärder

Under programperioden har arbetet fokuserat på inventering och uppföljning samt på direkta åtgärder för att gynna hotade arter inom naturtypen.

Genomförda åtgärder enligt programmets åtgärdstabell

Utifrån programmets åtgärdstabell har riktad information skickats ut till kommuner, informationsmöten hållits, traktinventering och uppföljning av klottegellav gjorts samt röjningsinsatser i både skyddade och oskyddade områden utförts.

Ej genomförda åtgärder enligt programmets åtgärdstabell

Av åtgärdstabellens 13 föreslagna åtgärder har sju blivit genomförda eller delvis genomförts, och sex ej blivit genomförda. Att åtgärder inte genomförts kan framförallt förklaras av resurs- och personalbrist. Flera av de ej genomförda åtgärderna föreslås komma med i en eventuell ny programperiod, se bilaga 1.

Genomförda och delvis genomförda åtgärder

- Informations- och förankringmöten
- Riktad information till kommuner
- Traktinventering – öppna kalkrika hållmarker med naturvärden
- Fördjupade artinventeringar – klottegellav
- Restaureringar och hävdintroduktion i skyddade områden – inom den ordinarie förvaltningen av naturreservat
- Restaureringar av oskyddade områden
- Nya skyddade områden; naturreservaten Forsbo och Stora och Lilla Bräcke
- Uppföljningsprogram, skyddade områden – uppföljande inventering

Ej genomförda åtgärder

- Informationsfolder
- Kurs biotopvård
- Konsekvensanalys
- Röjningar vägkanter - Trafikverket
- Analys av behovet av revideringar av reservatens föreskrifter/föreskrifter/beslut
- Floraväkteri, i ej skyddade områden. Det finns i dagsläget väldigt få floraväktare kvar i Dalsland varför denna punkt ej blivit genomförd.

Dialog och samverkan

Samverkan

Länsstyrelsen samverkar med Västkuststiftelsen som förvaltar naturreservaten i Dalsland. I flera av reservaten finns naturtypen med öppna, kalkrika hållmarker varav de rikligaste förekomsterna av klottegellav finns inom naturreservatet Ryr. Se utförligare under rubriken Aktiva åtgärder i fält.

Samverkan sker också med Trafikverket om skötsel utmed vägkanter där habitatet finns. Under 2016 fastställdes nya riktlinjer för Trafikverkets sakområde Landskap (natur och kultur m.m.), som syftar till att tydliggöra vilka mål och rutiner som gäller kring Trafikverkets arbete med vägar, järnvägar och landskapets värden. För vägmiljöer innebär detta att artrika vägmiljöer ska utvecklas och skapas utefter befintlig infrastruktur. Dock har inga aktiva åtgärder gjorts under programperioden mer än att vissa vägsträckor är utpekade som artrika i sin helhet. Under kommande år är intentionen att dialogen mellan Länsstyrelsen och Trafikverket ska utvecklas kring konkreta åtgärder för enskilda objekt.

Information

Länsstyrelsen har skickat ut information om åtgärdsprogrammet till miljökontoren i Bengtsfors, Melleruds och Åmåls kommuner samt till Dalslands Botaniska Förening.

Länsstyrelsens landsbygdsavdelning ingår sedan 2016 i ett projekt finansierat av EU via Horizon 2020-programmet HNV-Link. Programmet syftar till att samla innovationer och erfarenhetsutbyte kring hållbar markanvändning och lantbruk som kan leverera höga naturvärden mellan tio olika geografiska områden i Europa. I Sverige har Dalsland valts ut som projektområde. I projektet har de kalkrika hållmarkerna lyfts fram för sina höga naturvärden. Sju informationsmöten med knappt 100 deltagare hölls under 2017 där markägare, politiker och tjänstemän från Dalslands kommuner bland annat informerats om naturtypens kvaliteter.

Figur 1. Habitat under igenväxning. Foto: Lisa Karnfält

Aktiva åtgärder i fält

Oskyddade områden

Väster om Ånimskogs kyrka, utmed sjön Ånimmen, har röjningsåtgärder mot igenväxning och beskuggning utförts.

Skyddade områden

I naturreservatet Ryr har reservatsförvaltaren Väst kuststiftelsen utfört röjningar, påfört bete och räfsat mossa vid Kasern, Ödegårdslandet och Badviken.

Liknande åtgärder har gjorts vid naturreservaten Bräcke ängar och Forsbo.

Planer finns också på att göra åtgärder i Svankila naturreservat.

Datainsamling och analyser

Inventering och uppföljning

2017 utfördes en inventering i Dalsland med fokus på habitatets förekomst och uppföljning av lokaler med klottegellav. Inventeringen fokuserade mer på klottegellav och mindre på karteringen av lerskifferhällar, men gav ändå en heltäckande bild över habitatets utbredning.

Av 25 tidigare kända lokaler med klottegellav besöktes 18. Laven återfanns på nio lokaler samt påträffades på en sannolikt ny lokal. Sammanfattningsvis finns klottegellav kvar på 10 platser, varav flera med riklig förekomst. Observationerna finns inlagda i ArtPortalen.

Under arbetet med inventeringen karterades även ett femtiotal områden med lämpliga habitat, där arten inte tidigare påträffats. 17 av dessa platser besöktes, men klottegellav påträffades inte på någon av dessa.

Även i anslutning till och inom det tidigare åtgärdsprogrammet (2007–2011) för öppna kalkrika hållmarker i Dalsland utfördes en inventering. Den gjordes 2006/2008. Dock är det svårt att göra några direkta jämförelser med den eftersom den var av stickprovskaraktär och fokuserade mer på naturvårdsintressanta arter inom habitatet än just kvalitén på själva habitatet.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2013–2018 har uppgått till ca 118 440 kr (Tabell. 1).

Tabell 1. Kostnader för genomförda åtgärder under programperioden 2013–2018.

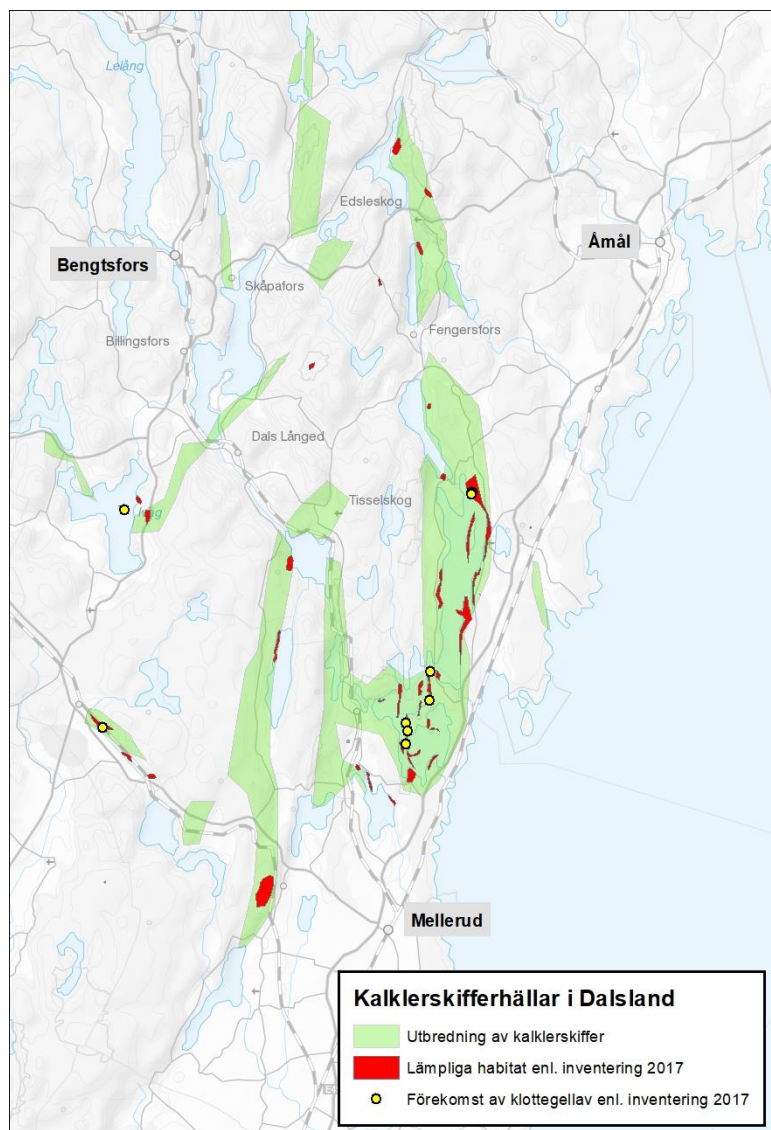
Åtgärd	2013	2014	2015	2016	2016	2017	2018	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	0	0	0	0	0	0	0	0
Aktiva åtgärder i fält	0	0	0	0	0	53440	0	53440
Datainsamling & analyser	0	0	0	0	0	65000	0	65000
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2013–2017 (2018)</i>	0	0	0	0	0	118440	0	118440

Resultat av genomförda åtgärder

Under åtgärdsprogrammets giltighetstid har insatser gjorts i både skyddade och oskyddade områden. När det gäller *restaurering och nyskapande av miljöer* är det huvudsakligen i naturreservat som åtgärder gjorts. Åtgärdernas fokus har varit betesintroduktion och röjningsinsatser i betesmarker i naturreservaten Ryr, Bräcke ängar och nybildade Forsbo vilket både gynnat naturtypen öppna kalkrika hållmarker och hällebräcka som omfattas av ett annat åtgärdsprogram. Även ÅGP kalktallskog har gynnats av skogsbetet i Forsbo.

Kartering av habitatet

Under programperioden karterades ett femtiotal områden, en totalyta på ca 708 ha, med potentiellt lämpliga habitat för klottegellav (figur 1). Lämpliga habitat är liktydigt med öppna kalkskiffermarker i bergbranter, utmed sjöar eller i odlingslandskapet. Inventeringen påträffade dock inte några fynd av klottegellav i de 17 lokaler som besöktes.

Figur 1. Arealen lämpliga habitat, med varierande grad av bevarandestatus, som karterades vid 2017-års inventering är 708 ha, samt förekomst av klottegellav.

Inventering av klottedgellav

Återbesök gjordes i 18 av ca 25 tidigare kända lokaler (figur 1). I nio av dessa lokaler gjordes fynd av klottedgellav. Dessutom upptäcktes laven på en ny lokal. Totalt räknades 786 bålar på en sammanlagd yta på ca 6 m². Förutom klottedgellav *Psora globifera* (EN) påträffades flera andra sällsynta arter vid inventeringen 2017 (tabell 2). Bland annat fann man hällebräcka *Saxifraga osloënsis* (VU), broktigel *Bryoria* (EN) *bicolor* och hårrosettmosa *Riccia warnstorffii* (VU).

Kärlväxter	Rödlistekategori 2015
hällebräcka <i>Saxifraga osloënsis</i>	VU
slätterfibbla <i>Hypochoeris maculata</i>	VU
trollsmultron <i>Drymocallia rupestris</i>	VU
bergjohannesört <i>Hypericum montanum</i>	NT
Lavar	
klottedgellav <i>Psora globifera</i>	EN
broktigel <i>Bryoria bicolor</i>	EN
peltula <i>Peltula euploca</i>	VU
kustskinnlav <i>Scytinium magnoosonii</i>	VU
blågrå skinnlav <i>Leptogium cyanescens</i>	VU
Mossor	
dvärgrosettmosa <i>Riccia warnstorffii</i>	VU
hårrosettmosa <i>Riccia ciliata</i>	VU

Tabell 2. Exempel på hotade kärlväxter, mossor och lavar i habitatet funna vid inventeringen 2017.

Habitatets utveckling

Inga mätbara resultat på konkreta åtgärder har följts upp. Kunskapen är dock god om att de naturvårdsintressanta arterna i habitatet svarar på beteshävd och röjningsåtgärder som ger öppenhet och konkurrensfördelar. Det är svårt att säga om förutsättningarna för att få ökad mängd gynnsam bevarandestatus för habitatet har förbättrats under programperioden. Exempelvis saknar flera av klottedgellavens lokaler störningar i form av bete eller tramp. I en eventuell fortsättning av åtgärdsprogrammet är åtgärder som ger och bevarar öppenhet prioriterat. Fortsatta insatser som röjning av igenväxningsvegetation, krattning av mosa och beteshävd är alldeles nödvändiga för habitatet.

Slutsatser

Utifrån åtgärdsprogrammets prioriterade åtgärder följer nedan kortfattade bedömningar av genomförda åtgärder och måluppfyllelser, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Information och utbildning

Genomslagskraften av insatserna är svåra att utvärdera och mäta. Hur exempelvis information och kännedom om habitatet inom EU-projektet Horizon 2020-programmet HNV-Link nått ut till berörda aktörer borde undersökas i en studie. För att nå ut med information på ett brett sätt bör en informationsfolder prioriteras under en eventuell förlängd programperiod.

Ny kunskap

Rubriken hänvisar till ny kunskap som kan ligga till grund för vilka arter som kan missgynnas av åtgärdsprogrammet. Speciellt fanns farhågor för målkonflikter med åtgärdsprogrammet för vitryggig hackspett vid åtgärdsprogrammets början. Någon sådan konsekvensanalys är inte gjord under programperioden. Länsstyrelsen anser att målkonflikten inte är ett stort problem eftersom överlappningar lätt kan analyseras fram i befintliga GIS-skikt över optimalområdena för vitryggig hackspett. De relativt små områdena för lerskifferhällar ska vara öppna till skillnad mot optimalområdenas slutna lövskogar.

Inventering

Karteringen av lämpliga habitat som gjordes i samband med inventeringen 2017 är en bra grund för det fortsatta arbetet med områden mot gynnsam bevarandestatus. Inventeringen bekräftade också den rika artdiversiteten i habitatet, vilket förstärker vikten av fortsatta insatser ytterligare.

Omprövning av gällande bestämmelser

Under programperioden har inget framkommit som trycker på behovet av att ändra föreskrifter och revidera skötselplaner för naturreservaten i området med öppna, kalkrika hällmarker.

Områdesskydd

Två nya naturreservat har bildats mellan åren 2013 och 2018. 2015 bildades Forsbo naturreservat i Melleruds kommun där ett av syftena var att skydda och bevara just kalkhällmarker. Stora och Lilla Bräcke naturreservat i Åmåls kommun bildades 2016 och även där var ett av de uttalade syftena att bevara de artrika hällmarkerna som utgör livsmiljö för hällebräcka och andra hävdkrävande arter.

Biotopvård

I åtgärdsprogrammet lyfter man fram vikten av att röja utmed värdefulla vägkanter, som utgör en betydelsefull del av habitatet. Trafikverket har en viktig roll i detta arbete. De har karterat dessa vägvägnitt i Dalsland men har inte inrapporterat några habitatförstärkande åtgärder. I en eventuell kommande programperiod bör ökat fokus läggas på denna fråga.

Restaurering och nyskapande av livsmiljöer

När det gäller restaurering och nyskapande av miljöer är det huvudsakligen i naturreservat som åtgärder gjorts. Punktvisa insatser har visserligen gjorts även på oskyddade lokaler men endast på ett fåtal platser. En rekommendation är därför att ökat fokus sker på oskyddade lokaler under de kommande åren i en eventuell ny programperiod.

Uppföljningsprogram

Något särskilt uppföljningsprogram har inte upprättats. Karteringarna som gjorts under perioden kan vara ett bra underlag för ett sådant kommande program.

Rekommendationer

Åtgärdsprogrammet har inte lyckats leva upp till målbilderna för habitatet eller för klottegellav. Huruvida målen är realistiska eller inte är mångt och mycket en fråga om resurser.

Lokaler med habitat och klottegellav hotas kontinuerligt av igenväxning och för att närma sig åtgärdsprogrammets mål, är rekommendationen är förlänga befintligt åtgärdsprogram med uppdaterad åtgärdstabell, enligt bilaga 1.

Figur 2. Kalkhällmarker vid Änimskogs kyrka. Foto: Lisa Karnfält

Publikationslista

Rapport 2018:34, Länsstyrelsen i Västra Götalands län: *Kalklerskifferhällar med klottegellav Psora globifera – Inventering, uppföljning och utvärdering*

Bilaga 1. Förslag till uppdaterad åtgärdstabell

Åtgärd	Kommun	Lokal	Finansiär	Genomförare	Kostnad ÅGP	Prio	Planerat genomförande
Information							
Informationsfolder	Hela området		NV-ÅGP	Lst O	50 000	2	2019–2023
Skötsel och nyskapande av livsmiljöer							
Röjningar vägkanter	Hela området	Allmänna vägar inom området	Trafikverket	Trafikverket	0	1	2019–2023
Röjningar, mossrivningar och restaureringar på ca 10 lokaler	Hela området	Prioriterade lokaler	Landsbygdsprogrammet, NV-ÅGP	Lst O	100 000	1	2019–2023
Uppföljning							
Uppföljningsprogram, skyddade områden	Hela området		Lst O	NV-skötselanslag	0	2	2019–2023
Uppföljningsprogram, ej skyddade områden (ca 20 lokaler)		Lokaler för <i>Psora globifera</i>	NV-ÅGP	Lst O	100 000	2	2019–2023
Total kostnad NV-ÅGP					250 000		